

Сергій Єсюнін,
провідний науковий співробітник
Хмельницького обласного краєзнавчого музею

ХРАМИ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ПРОСКУРІВСЬКОМУ ПОВІТІ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЗА ВІЗИТАЦІЮ 1844 РОКУ

Розглянуто поділ на класи парафій Римо-Католицької церкви у Проскурівському повіті на Поділлі, подано відомості про історію будівництва і географію розміщення костелів та каплиць, чисельність духовенства та віруючих-католиків станом на 1844 рік.

Ключові слова: Поділля, Проскурівський повіт, Римо-Католицька церква, костел, каплиця.

У сучасній Україні одним із найбільших регіонів за кількістю віруючих римо-католиків є Хмельницька область, в якій у 1992 р. було відроджено римо-католицьку єпархію з центром у м. Кам'янці-Подільському, відкрито духовну семінарію у м. Городку. Історія Римо-Католицької церкви на Поділлі знайшла відображення у багатьох працях, серед яких найґрунтовнішими видаються дослідження як істориків минулого – М. Симашкевич¹, так і сучасності – Е. Зваричук².

Проте нині й надалі є актуальною потреба в науковому і пізнавальному плані розглянути історичну долю Римо-Католицької церкви на Поділлі за часів Російської імперії, щоб засвідчити ті позитивні зміни і здобутки, що відбулися в сучасній Українській державі. Особливо цікавою є перша половина XIX ст. й, зокрема, період після польського повстання 1830–1831 рр., коли розпочалася нова сторінка в історії Римо-Католицької церкви на Поділлі, яка позначена кардинальним втручанням самодержавства в церковні справи. Внаслідок поразки повстання царська адміністрація вжила рішучих заходів щодо обмеження господарської чинності католицьких священників, скоротила кількість релігійних споруд та священнослужителів, реалізувала секуляризаційну реформу, яка суттєво підірвала підвалини економічної спроможності римо-католицького духовенства на Поділлі, значно обмежила його господарську діяльність та змусила священників вишукувати інші джерела доходу, окрім державного грошового утримання³.

Ключовим у питанні державного грошового утримання римо-католицьких храмів став Указ імператора Миколая I від 15 грудня 1843 р., за яким від 1 травня 1844 р. усі римо-католицькі парафії були поділені на п'ять класів, для утримання духовенства виділено штати, суми яких залежали від «оголошеного духівництвом прибутку»⁴. Парафіяльні костели першого класу отримували 600 руб. сріблом у рік, другого класу мали утримання 500 руб. сріблом, третього класу – 400 руб., четвертого класу – 275 руб. та п'ятого класу повинні були розраховувати свої видатки на суму у 230 руб. на рік⁵. Під час ліквідації парафій кошти, які виділялися на їх утримання, розділялися між іншими парафіями, а при створенні нових відбувся перехід існуючих парафій у нижчі класи, зі зменшенням кількості грошей на їх утримання.

Яким чином на Поділлі відбувся розподіл римо-католицьких парафій на класи, зафіксовано у «Візитному описі костелів 1844 року»⁶. Розглянемо його у

одному із регіонів Подільської губернії – Проскурівському повіті, де мешкало найбільше католицького населення губернії. Крім того, враховуючи інформативну цінність візитації як джерела, що наразі широко не введено у науковий обіг, подамо зазначені у документі відомості з історії будівництва храмів, кількість парафіян, імена священнослужителів.

Отже, згідно візитації у Проскурівському повіті налічувалось 12 римо-католицьких парафій, які були об'єднані у деканат. Станом на 1844 р. у Проскурівському римо-католицькому деканаті Подільської дієцезії діяло 12 парафіяльних храмів, а також налічувалось 7 філіяльних каплиць, з яких 6 було на цвинтарях. Всього віруючих католиків – 42935 осіб (без даних Сказинецької парафії), духовні потреби яких обслуговували 20 священників та 34 служники. При костелах існувало 3 шпиталі для жебраків, у яких утримувалося 28 осіб.

За поділом 1844 р. жодна з парафій не отримала I та II класу, а лише III, IV та V. Зокрема, до III класу було віднесено три храми:

Миколаїв, містечко: парафіяльний Св. Миколая. Перший костел у Миколаєві був споруджений із дерева у 1717 р. на тому місці, де нині православна церква, теперішній побудований із цегли у 1770 р. коштом князя Августина Чарторийського, освячений у 1777 р. кам'янецьким біскупом Адамом Красинським. Парафіян 1734, ксьондз Іоанн Садовський (з 1832 р.), вікарій Йосип Заблотовський (з 1839 р.) та 3 служники⁷.

Проскурів, повітове місто: парафіяльний Св. Анни, мурований. Перший костел був споруджений із дерева – коли та ким, невідомо, у 1801 р. розібраний, а на його місці у 1808 р. розпочато будівництво на кошти парафіян та поміщика Журавського нинішнього кам'яного, завершено у 1821 р. Парафіян 6272, ксьондз Іоанн Левицький (з 1831 р.), вікарний Петро Пиневич (з 1837 р.) та 2 служники. При костелі є шпиталь для жебраків, яких 9 душ⁸.

Фельштин, містечко: парафіяльний Св. Войцеха. Спочатку споруджений у 1596 р. із дерева, у 1763 р. коштом Маріани із Каліновських Грабіанчиной побудований із каменя та цегли. Парафіян 7704, ксьондз Вікентій Вайткевич (з 1835 р.), 2 вікарних – Людовик Ангермаер і Антоній Захаржевський та 2 служники. При костелі шпиталь для жебраків, яких 7 душ⁹.

До IV класу віднесено шість храмів:

Завалійки, село: парафіяльний Проведення Божого, мурований, споруджений у 1815 р. коштом поміщика Гаспра Братковського. Парафіян 2500, ксьондз Аполлінарій Осмелевич (з 1841 р.) та 2 служники¹⁰.

Сатанів, містечко: парафіяльний Св. Трійці. Спочатку споруджений із дерева, ким і коли – не відомо, є лише відомості, що існував у 1646 р. У 1840 р. перебудований у камені. Парафіян 5373, ксьондз Мартин Лещинський (з 1835 р.), вікарний Войцех Піонтковський та 3 служники. При костелі шпиталь для жебраків, яких 12 душ¹¹.

Тарноруда, містечко: парафіяльний Божої Матері, мурований, споруджений у 1643 р. тодішніми вотчинниками містечка Сенявськими. Згодом князем Августом Чарторийським та його дружиною Софією із Сенявських прибудовані різниця та дві каплиці. Парафіян 3033, ксьондз Йосип Маковський (з 1834 р.), 2 вікарних Іоанн Щенцький і Іоанн Подольський та 8 служників¹².

Чорний Острів, містечко: парафіяльний Успіння Пресвятої Богородиці. Коли та ким був побудований перший костел у Чорному Острові – невідомо, є лише відомості, що він існував до 1556 р., тобто, ймовірно, був споруджений за часів королювання Сигізмунда Августа, але від турків та козаків зруйнований та спалений, після чого відновлений у дереві князями Корибутами Вишневецькими. Спорудження теперішнього мурованого костелу почав місцевий поміщик, пінський староста Михайло Пшездецький, завершив граф Костянтин Пшездецький, Михайла син, та у 1826 р. храм консекрований єпископом Мацкевичем. Парафіян 4517, ксьондз Францишек Желеховський (з 1835 р.), вікарний Францишек Вержбицький та 2 служники¹³.

Шарівка, містечко: після того, як у 1832 р. Домініканський парафіяльний костел був переданий у відання православної церкви, функції парафіяльного храму виконує каплиця, що розміщена у тимчасовому приміщенні між спорудами поміщицької економії. Каплиця мурована, дах солом'яний. Парафіян 3228, ксьондз Северин Боровський (з 1832 р.) та 2 служники¹⁴.

Ярмолинці, містечко: після закриття костелу Бернардинського монастиря та перетворення його на православну церкву, функції парафіяльного храму до завершення початого будівництва костелу виконує мурована каплиця Св. Петра і Павла на цвинтарі. Парафіян 3151, ксьондз Карл Ярковський (з 1841 р.) та 3 служники¹⁵.

До V класу віднесено три храми:

Куманів, село: парафіяльний Преображення Господнього, мурований, споруджений у 1745 р. Франциском Стадницьким на місці дерев'яного, який існував ще до заняття Куманова турками. Парафіян 2757, ксьондз Домінік Козельський (з 1837 р.) та 3 служники¹⁶.

Михайлківці, село: парафіяльний Непорочного зачаття Пресвятої Діви, споруджений у 1720 р. із дерева колишніми власниками села Йосипом та Єлизаветою Вржещами, нині готується перебудова у цеглі. Парафіян 2666, ксьондз Єремія Язвинський (з 1834 р.) та 2 служники¹⁷.

Сказинці, село: парафіяльний Воздвиження чесного Хреста. Спочатку споруджений із дерева у 1766 р. Францом Марковським, у 1803 р. коштом того ж Франца Марковського побудований у камені. Кількість парафіян не вказана, ксьондз Антоній Адольський (з 1819 р.) та 2 служники¹⁸.

Крім парафіяльних храмів, у візитації зазначені *філіальні каплиці*:

Завалійки, село: каплиця Завалійської парафії, на цвинтарі за селом, мурована¹⁹.

Кобибаївка, село: каплиця Михалковецької парафії, дерев'яна, споруджена у 1793 р. поміщицею Катериною із Дульських²⁰.

Михалківці, село: каплиця Михалковецької парафії, на цвинтарі, дерев'яна²¹.

Проскурів, повітове місто: каплиця Проскурівської парафії, на цвинтарі за містом, мурована²².

Сатанів, містечко: каплиця Сатанівської парафії, на цвинтарі за містечком, дерев'яна²³.

Тарноруда, містечко: каплиця Тарнорудської парафії, на цвинтарі, мурована, споруджена у 1835 р. коштом поміщика Івановського²⁴.

Фельштин, містечко: каплиця Фельштинської парафії, на цвинтарі за містечком, дерев'яна²⁵.

Отже, візитація 1844 р. містить значний масив інформації щодо парафіяльних храмів Проскурівського римо-католицького деканату станом на згаданий рік, а також чимало цінних історичних фактів.

- 1 Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии / М. Симашкевич. – Каменец-Подольский, 1872. – 528 с.
- 2 Зваричук Е. О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти // Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Е. О. Зваричук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с. – укр.
- 3 Зваричук Е. О. Становище Римо-Католицької церкви на Поділлі в першій половині XIX ст. / Е.О. Зваричук // Поляки на Хмельниччині: Погляд крізь віки.: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23–24 червня 1999 р.) Інститут історії України НАН України та ін. – Хмельницький: Поділля, 1999. – С. 155–157.
- 4 Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). – Собрание второе. – СПб., 1844. – Т. XVIII. – Отделение первое. – № 17403.
- 5 ПСЗРИ. – Собрание второе. – СПб., 1853. – Т. XVIII. – Отделение второе. – Штаты и таблицы. – С. 317.
- 6 Держархів Хмельницької обл. – Ф. 685. – Оп. 2. – Спр. 22. – Арк. 115–192.
- 7 Там само. – Арк. 145.
- 8 Там само. – Арк. 163.
- 9 Там само. – Арк. 123.
- 10 Там само. – Арк. 192.
- 11 Там само. – Арк. 179.
- 12 Там само. – Арк. 185.
- 13 Там само. – Арк. 115.
- 14 Там само. – Арк. 174.
- 15 Там само. – Арк. 129.
- 16 Там само. – Арк. 134.
- 17 Там само. – Арк. 138.
- 18 Там само. – Арк. 168.
- 19 Там само. – Арк. 195.
- 20 Там само. – Арк. 140.
- 21 Там само. – Арк. 139.
- 22 Там само. – Арк. 165.
- 23 Там само. – Арк. 180.
- 24 Там само. – Арк. 188.
- 25 Там само. – Арк. 125.

SUMMARY

Sergey Esunin

CHURCHES OF ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE PROSKURIV COUNTY IN PODOLLYA PROVINCE FOR VISITATION IN 1844

The article deals with the division into classes parishes of the Roman Catholic Church in Proskuriv county in Podollya, provides information about the construction history and geography of placing churches and chapels, the number of clergy and faithful Catholics as of 1844.

Key words: Podollya, Proskuriv county, Roman Catholic Church, church, chapel.